

บทที่ 3

อัตลักษณ์ผ้าชำเหนือ

กิจกรรมการทอผ้าในสังคมชำเหนือได้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยเฉพาะ และมีการสืบทอดขั้นตอนกระบวนการผลิตกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษซึ่งลักษณะการถ่ายทอดการทอผ้าของผู้หญิงชำเหนือจะมีแบบแผนที่เป็นระบบระเบียบของตนเองมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การถ่ายทอดจะเป็นในลักษณะส่งผ่านองค์ความรู้การผลิตผ้าและการเรียนรู้การใช้ชีวิตในสังคมจากยายถึงแม่และจากแม่ถึงลูกสาว ซึ่งการถ่ายทอดในรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมอย่างหนึ่งของผู้หญิงชำเหนือ ผู้ใหญ่จะมีโอกาสอบรมสั่งสอนและปลูกฝังระบบความคิดวิธีการดำเนินชีวิตให้แก่ลูกหลานในช่วงระหว่างบอกสอนการทอผ้า การทอผ้าของผู้หญิงชำเหนือจึงถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่และเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรู้วิธีการดำเนินชีวิตในสังคม

3.1 ลวดลายและความหมายบนผ้าทอเมืองชำเหนือ

ผ้าทอเมืองชำเหนือโดยส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นของกลุ่มไทแดง ซึ่งลักษณะเด่นของผ้าทอไทแดงในเมืองชำเหนือที่มีความงดงามโดดเด่นแตกต่างจากผ้าทอของที่อื่น คือ ผ้าทอมีสีสันสดใสและในตัวผ้าทอหนึ่งผืนจะมีลวดลายอัดแน่นเต็มทั้งผืนแทบจะไม่มีพื้นที่เว้นว่างไว้ซึ่งจะเป็นลวดลายที่ผ่านการทอซ้ำๆลายเดิม ซึ่งลวดลายแน่นเต็มเกือบตลอดทั้งผืนนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงบุคลิกส่วนหนึ่งของคนชำเหนือคือความอดทนมีมานะพยายามและการตั้งใจ (ให้กับการถักทอเรียงร้อยเส้นใยจนเกิดเป็นผืนผ้าทั้งดงาม)

“ผ้าทอชำเหนือลายจะเต็มแน่น คู่มัวไปตลอดทั้งผืน”¹

“ผ้าชำเหนือลายจะมีหลาย แน่นเต็มทั้งผืน”²

รูปภาพ 3.1 ผ้าเบี่ยงเมืองชำเหนือ

¹ สัมภาษณ์ นางเวียงคอน อายุ 19 ปี ร้านค้าผ้าชำเหนือ เวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว,ม.ค. 2548

² สัมภาษณ์ นางไผ่ อายุ 21 ปี ช่างทอผ้าชำเหนือ เวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว,ม.ค. 2548

ลวดลายที่นิยมทอลงบนผืนผ้าทอชาเหนือนั้น มีลายที่เป็นเอกลักษณ์หลักๆ 3 ลายคือ (ดูภาพประกอบที่หน้า 60-65)

- ลายนาค

- ลายหงส์และนก

(ลายหงส์ต่างจากลายนกตรงลายหงส์มีปากยาวส่วนลายนกมีปากสั้น แต่ช่างทอชาเหนื่อจะเรียกรวมๆว่า นก)

- ลายดอกไม้

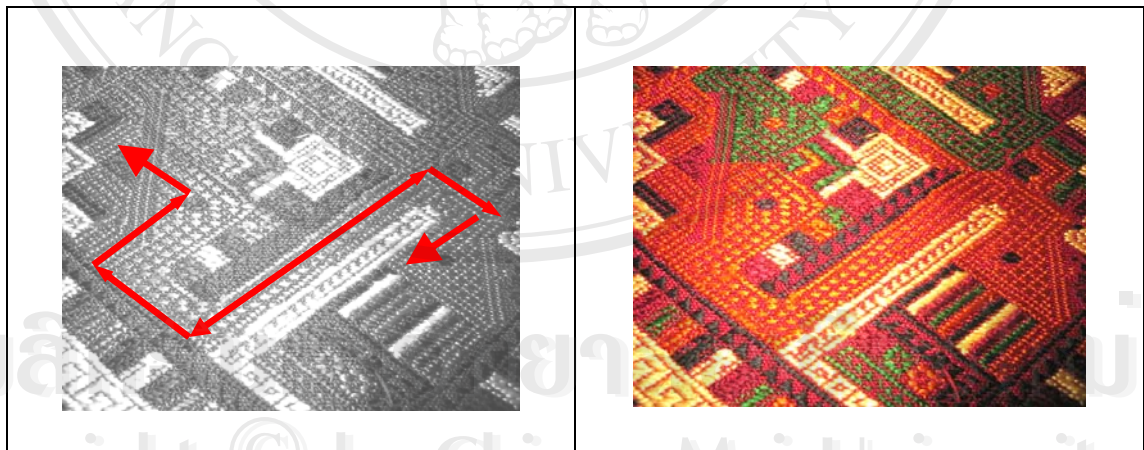
นอกจากลวดลายหลัก 3 ลาย ผ้าทอชาเหนื่อยังมีลายอื่นๆเข้ามาประกอบเพื่อทำให้เกิดความสมบูรณ์ของผืนผ้าทอ คือ ลายกบ ลายตัวมอม ลายกาบ ลายขอเล็ก ขอใหญ่ ลายรูปตัวเอส ลายซิกแซก (ดูภาพประกอบที่หน้า 63) ซึ่งลายทั้งหมดมีที่มาจากโครงสร้างที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเพียงแต่แตกต่างในรายละเอียดเล็กน้อย เช่น ลายนาค ก็มีรูปแบบโครงสร้างมาจากลายซิกแซก หรือ รูปทรงตัวเอส ลายนกมีรูปแบบโครงสร้างมาจากลายซิกแซก เช่นกัน ลายดอกไม้ก็มีรูปแบบโครงสร้างมาจากลายกาบเล็ก กาบใหญ่ และเส้นซิกแซก ลายเหล่านี้ช่างทอผ้าชาเหนื่อได้พยายามออกแบบและจัดวางให้แตกต่างกันไปเพื่อทำให้เกิดเป็นลวดลายที่มีความแปลกใหม่ขึ้นมา เพื่อให้มีลวดลายหลากหลายในการทอ

ปัจจุบันการออกแบบลวดลายใหม่จึงไม่ค่อยมีความแตกต่างจากลวดลายเดิมเพราะลวดลายใหม่แต่ละลวดลายมีโครงสร้างมาจากลายเดิมทั้งสิ้น และช่างทอชาเหนื่อก็ยังคงรักษาลวดลายเก่าๆ และทอลายดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ในปัจจุบันลวดลายบนผืนผ้าทอชาเหนื่อที่ปรากฏอยู่ให้เราได้เห็นทั่วไปในสปป.ลาวยังคงเป็นลวดลายเก่าจากอดีต แต่ในปัจจุบันจะมีความแตกต่างกันตรงการให้สีบนผืนผ้าและการจัดวางลวดลายเพราะผู้ทอได้มีการทอเพื่อเอาใจลูกค้ามากขึ้น

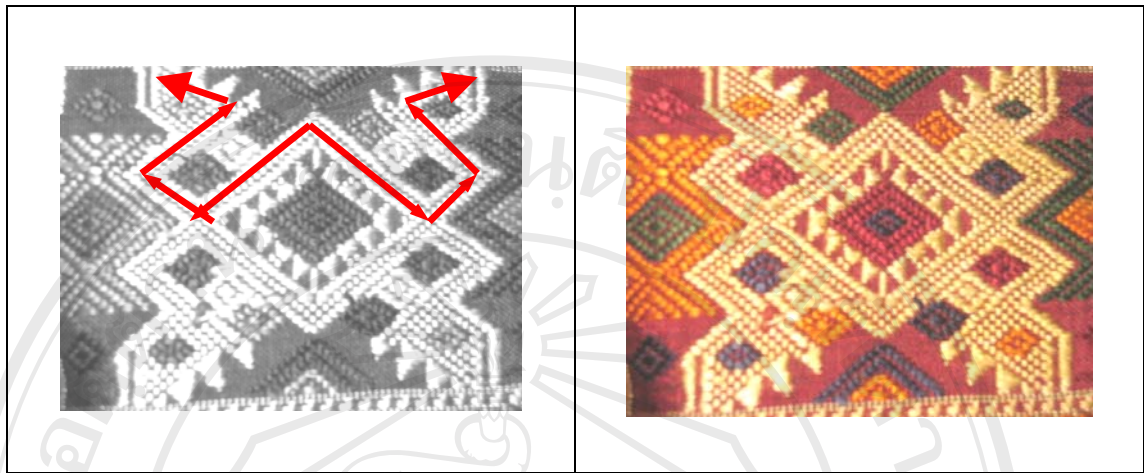
รูปภาพลายหลักลายนาค

รูปภาพ 3.2 ลายนาค

รูปภาพ 3.3 ลายนาค

รูปภาพ 3.4 ลายนาค

รูปภาพ 3.5 ลายนาค

ลายหงส์และนก

รูปภาพ 3.6 ลายหงส์

รูปภาพ 3.7 ลายหงส์

ลายชนก

รูปภาพ 3.8 ลายชนก

ลายชนก

รูปภาพ 3.9 ลายชนก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

ลายดอกไม้

รูปภาพ 3.10 ลายดอกไม้

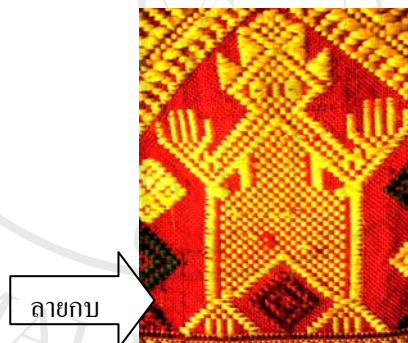

รูปภาพ 3.11 ลายดอกไม้

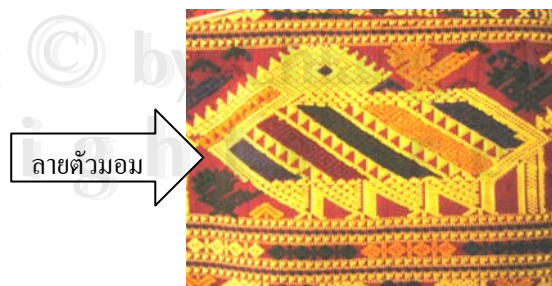
รูปภาพลายประกอบ

รูปภาพ 3.12 ลายประกอบ

รูปภาพ 3.13 ลายประกอบ

รูปภาพ 3.14 ลายประกอบ

ลวดลายต่างๆบนผืนผ้าทอที่ช่างทอพยายามถักทอปรุงแต่งจัดวางให้เกิดความงามนั้นส่วนหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงบุคลิก ความคิด และมุมมอง ในการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนชาวข่าเหนือในด้านความเป็นตัวตนส่วนหนึ่งของพวกเขา คือ ในเรื่องของความอดทน ความมีมานะพยายาม โดยเฉพาะผู้หญิง ในการทอผ้าให้สำเร็จในหนึ่งผืนของพวกเขาก็ใช้เวลามากกว่าคนจากกลุ่มอื่น 1 เท่าหรือ 2 เท่าตัว เพราะผืนผ้าทอของพวกเขามีความละเอียดในเรื่องการไล่ลวดลาย การจัดวางลาย การให้สีสัน เป็นอย่างมาก ในการทอจึงต้องมีความพยายามและใช้ความอดทนอย่างสูง จึงส่งผลให้การทอใช้ระยะเวลาค่อนข้างนาน

ลวดลายของผ้าทอกลุ่มไทขาวนั้นมักจะได้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ลายบอกเขียน เป็นดอกไม้สี่มวงกลั่นไม่หอมดอกจะบานในเดือนสองหรือเดือนสาม ลายเบ้ม เป็นลายหีบใส่เสื้อผ้าที่ทำจากเครื่องจักรสาน ลายชุดหลวง (กาแล) ลายชุดน้อย ผ้าโบราณมักนิยม ลายบอกเป็น (ดอกเป็น) เป็นลายต้นไม้ใหญ่เหมือนพระอาทิตย์ ใบเป็นสีขาว ลายห่อข้าว เป็นลายข้าวห่อด้วยใบตองรูปสี่เหลี่ยม ลายบอกก้อมคือหมาหอม และลายจีนชาเป็นลายผ้าจีนของพวกเข้า ซึ่ง Prof. Ivanovski สันนิษฐานว่าลายผ้าเดิมของชาวไทขาวไม่มีลายสัตว์ ลายสัตว์ต่างๆเช่น ช้าง นก หรือสัตว์อื่นๆเกิดขึ้นหลัง (Prof. Ivanovski อ้างในการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท, 2538: 211)

ความหมายของลวดลายโดยส่วนใหญ่แล้วช่างทอผ้าข่าเหนือรวมถึงคนข่าเหนือในปัจจุบันไม่มีความรู้ในเรื่องความหมายของลวดลายต่างๆ พวกเขารู้แต่เพียงว่าลวดลายต่างๆบนผืนผ้าทอของพวกเขานั้นมีความหมาย แต่พวกเขาไม่สามารถให้คำตอบได้ว่าลวดลายแต่ละลายนั้นมีความหมายอย่างไรและมีความเป็นมาอย่างไร ในการตีความหาความหมายของลวดลายครั้งนี้ผู้วิจัยได้หาข้อมูลที่ใกล้เคียงที่สุดที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงเข้ากับลวดลายผ้าทอข่าเหนือเพื่อนำมาประกอบการวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำเรื่องนาคในความเชื่อของคนลาวและตำนานเกี่ยวกับหงส์ในพุทธศาสนาเข้ามาเชื่อมโยงสาเหตุที่น่าตำนานสองเรื่องนี้มาเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องลวดลายบนผืนผ้าทอข่าเหนือเพราะในปัจจุบันสังคมในเมืองข่าเหนือเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ มีการตั้งถิ่นฐานผสมผสานและเกิดการแต่งงานข้ามกลุ่มระหว่างกลุ่มลาวกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธและกลุ่มไทต่างๆที่นับถือผีโดยเฉพาะกลุ่มไทแดงที่มีประชากรมากที่สุดในเมืองข่าเหนือ การตั้งถิ่นฐานผสมผสานระหว่างกันและการแต่งงานข้ามกลุ่มได้ส่งผลให้ประชากรกลุ่มไทต่างๆที่นับถือผีเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ศาสนาพุทธจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นลาว ซึ่งทำให้ไทแดงที่ต้องการนิยามตนเองว่าเป็นลาวหันมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ตามเงื่อนไขของประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายกลุ่มคนในช่วงเวลาประมาณ 100 ปี ที่ผ่านมามีทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานผสมผสานกันระหว่างประชากรกลุ่มลาวพุทธและกลุ่มไทแดงและสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการหันมานับถือศาสนาพุทธของกลุ่มไทแดงมากขึ้น โดยไทแดงได้รับอิทธิพลสำคัญจากกลุ่มลาวพุทธที่แวดล้อมอยู่ (คนไทแดง

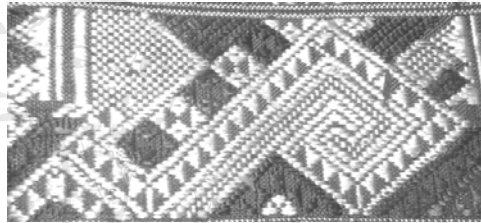
ในแขวงหัวพัน, 2546: 100) ปัจจุบันเมืองซำเหนือประกอบด้วยประชากรที่สำคัญ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มลาวพุทธ และ กลุ่มไทแดง ซึ่งกลุ่มลาวพุทธคือกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธและกลุ่มไทแดงคือกลุ่มที่นับถือผี และการใช้ลายนาคนลายหงส์ หรือที่คนซำเหนือเรียกรวมกันว่านาก ที่กลายมาเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอซำเหนือในปัจจุบัน ลายจำพวกนี้น่าจะมีความเกี่ยวเนื่องกันกับพุทธศาสนาที่กลุ่มไทซำเหนือรับเข้าไป

จากการศึกษากลุ่มไทแดงในเวียดนามได้พบว่า“ไทแดงในพื้นที่ต่างๆมักบอกกับคนนอกกลุ่มว่าเป็น ไทขาว หรือ ไทดำ เพราะไทแดงมีสถานภาพทางการเมืองและสังคมที่ต่ำกว่ากลุ่มไทอื่นๆ ไทแดงจึงมีการปกปิดตนเองและมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์กลุ่มไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ใกล้ชิดและมีอำนาจเหนือกว่าเพื่อให้ตนเองมีสภาพที่สูงขึ้น” (ไทแดงที่อำเภอบาเทือก จังหวัดแทงหัว ประเทศเวียดนาม: สภาพชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม, 2546: 3) ไทดำและไทขาวเป็นกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่นมาก และมีอำนาจเหนือดินแดนสิบสองจุไทอันกว้างขวาง คัมจง (Cam Trong 1987: 197-210) อ้างว่า พวกไทดำและไทขาวเคยครอบครองเมืองถึง 16 เมือง (สิบหกจุไท) มาก่อนพวกไทดำและไทขาวจึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจสูงสุด รองจากชาวเวียดนามในดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม พวกไทแดงก็ย่อมอยากมีสภาพทางสังคมที่สูงและมีอำนาจเช่นเดียวกับพวกไทดำและไทขาว เพราะไทแดงมีภาษาพูดและขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างคล้ายกับไทดำและไทขาว (สุมิตร ปิติพัฒน์ 2543 อ้างในไทแดงที่อำเภอบาเทือก จังหวัดแทงหัว ประเทศเวียดนาม: สภาพชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม, 2546: 4) และในปัจจุบันการที่ไทแดงบางคนบ่งชี้ว่าตนเป็นลาวพุทธ อาจเป็นเพราะพวกเขาไม่ต้องการให้ตนเป็นกลุ่มคนชายขอบของสังคม ถูกเบียดตกออกไปจากกลุ่มลาวพุทธซึ่งเป็นกลุ่มชนหลักของประเทศลาว เพราะพวกเขาต้องการการยอมรับมีสิทธิทางสังคมและการเมืองจากคนในสังคมหลักเช่นเดียวกับชาวลาวพุทธโดยทั่วไป และในบางกรณีการแสดงตนว่าเป็นไทแดงอาจมีเหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะรายได้ที่ได้จากการทอผ้าเพราะการใช้วัฒนธรรมเดิมของกลุ่มสามารถเอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันเป็นหนทางในการหารายได้เข้าครัวเรือน (คนไทแดงในแขวงหัวพัน, 2546: 123)

3.1.1 ความหมายของลายนาค ลายหงส์และนก

ลายนาค นาคในความเชื่อของคนลาว

ลายนาคเป็นลายที่มีความนิยมทอกันมากที่สุดลายหนึ่งของกลุ่มชาเหนื เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายเส้นซิกแซกหรือคล้ายกับรูปทรงตัวเอส S (ผู้จับ) และยังเป็นลวดลายที่นิยมทอกันมากที่สุดในกลุ่มช่างทอทั่วไปในสปป.ลาว ในภาษาลาวมีคำเรียก “นาค” (พญานาค) อยู่หลายคำ เช่น เอื้อ และลวง และคนลาวยังมีความเชื่อว่านาคคือบรรพบุรุษเป็นต้นกำเนิดของพวกเขา หรือลายนาคอาจมีที่มาจากจินตนาการความนึกคิดแห่งความเชื่อและศรัทธาที่มั่นคงของพวกเขาและเกิดการก่อร่างสร้างตัวจากจินตนาการที่เป็นนามธรรมและถ่ายทอดออกมาเป็นลวดลายบนผืนผ้าทอด้วยความบรรจงตั้งใจให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างงดงาม

รูปภาพ 3.15 ลายนาค

ลวดลายที่มีความสำคัญและมีบทบาทมากในผ้าของไทยแดงคือตัวนาค คนไทยแดงถือว่านาคมีความสำคัญมากเพราะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีการนับถืออยู่ตามวัดตามวา ปู่ยาตา ยายก็ได้นับถือกันมา แม้ว่าในอดีตคนไทยแดงบางส่วนจะมีได้นับถือศาสนาพุทธก็ตาม หากก็เชื่อว่านาคเป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์สมควรแก่การกราบไหว้ยกย่อง (คนไทยแดงในแขวงหัวพัน, 2546: 78)

มีนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับนาคซึ่งมีความเชื่อของคนลาวว่านาคเป็นบรรพบุรุษของพวกเขา นิทานปรัมปราเรื่องนี้พยายามเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตว่ามีผู้คนกลุ่มหนึ่งได้เคลื่อนย้ายจากหนองแสซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานในจีน ลงมาตามลำน้ำอู๋ที่อยู่ในดินแดนลาว และได้กระจายตัวตั้งหลักแหล่งอยู่ตามลำน้ำโขงทางตอนเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันและสองฝากฝั่งแม่น้ำโขง และแม่น้ำมูลกับแม่น้ำชีในภาคอีสาน นิทานปรัมปราเรื่องนี้ได้บันทึกอยู่ในเอกสารโบราณที่สำคัญชื่อ อูรังคราตุ หรือชื่อด้านานพระธาตุพนม มีเนื้อหาดังนี้

ในอดีตกาลมีนาคสองตัวเป็นเพื่อนรักกันอาศัยอยู่ในหนองแส นาคตัวหนึ่งชื่อ ฟินทโยนกวดินนาค อาศัยอยู่ทางหัวหนอง นาคอีกตัวหนึ่งชื่อ ธนะมูลนาค อาศัยอยู่ทางท้ายหนองกับหลานชื่อ ชีวายนาค

นาคทั้งสองตัวได้ให้สัญญาไว้ซึ่งกันและกันว่า ถ้าหากมีสัตว์ตัวใดตัวหนึ่งมาตกที่หัวหนอง หรือตกที่ท้ายหนอง เราทั้งสองจะเอาเนื้อสัตว์นั้นๆ มาแบ่งปันกันกิน การให้สัญญาซึ่งกันและกันในครั้งนี้ได้มีชีวานาคอยู่เป็นสักขีพยาน

อยู่มาวันหนึ่งได้มีช้างตกลงมาที่ท้ายหนอง ทางฝ่ายธนะมุลนาคก็เอาเนื้อสัตว์นั้นมาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ธนะมุลนาคเอาไปให้พินทโยนกวดินาคส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งตัวเองเก็บเอาไว้บริโภคเอง อยู่ต่อมาอีกสองสามวันมีเม่นตัวหนึ่งมาตกลงที่หัวหนอง พินทโยนกวดินาคก็เอาเนื้อสัตว์นั้นมาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาไปให้ธนะมุลนาคส่วนหนึ่ง แต่ธนะมุลนาคบริโภคไม่อิ่ม และบังเอิญมองไปเห็นขนเม่นยาวเท่าศอกก็เกิดความโกรธขึ้น จึงนำขนเม่นนั้นไปให้ชีวานาคดู และพูดขึ้นด้วยความโกรธว่า “คำสัญญาของเรากับพินทโยนกวดินาคนั้นจะขาดจากกันเสียแล้ว” เพราะเมื่อครั้งที่เราได้ช้างมาเป็นอาหารนั้นก็เอานั่นแบ่งเป็น 2 ส่วน เอาไปให้พินทโยนกวดินาคส่วนหนึ่ง และเก็บเอาไว้บริโภคเองส่วนหนึ่ง ได้บริโภคกันพอรอิ่ม แต่ในครั้งนี้เราคิดว่าเม่นนี้น่าจะตัวใหญ่โตยิ่งกว่าช้างมากนักเพราะขนก็ใหญ่โตยาว แต่ทำไมพินทโยนกวดินาคจึงให้เนื้อแก่เราน้อย เช่นนี้เราบริโภคก็ไม่อิ่ม

จากเหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้นาคทั้งสองเกิดการทะเลาะกันขึ้นในหนองแส และเป็นสาเหตุทำให้น้ำในหนองแสขุ่นมัวไปหมด จนเทวดาที่เป็นใหญ่อยู่ในที่หนองแสนั้นออกมาว่ากล่าวห้ามปรามให้หยุดทะเลาะกัน แต่นาคทั้งสองก็ไม่ได้เชื่อฟังแต่อย่างใด เทวดาจึงไปทูลพระอินทร์ พระอินทร์ได้ทราบถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้น จึงใช้หัวสุกรรมเทวบุตรลงมาจับไล่นาคทั้งสองให้ออกไปจากหนองนั้น

นาคทั้งสองตัวได้ยืนดั่งนั้นก็ต่อสู้กันออกจากหนองนั้นไปโดยธนะมุลนาคใช้ออกอุกไปกับดิน พื้นดินก็เกิดลึกลงกลายเป็นคลอง และชีวานาคได้ช่วยควักให้เกิดเป็นแม่น้ำเพื่อตามออกไป แม่น้ำที่ชีวานาคได้ทำให้เกิดขึ้นนั้นจึงมีชื่อเรียกว่า อูรังคนที หรือที่เรียกอีกชื่อว่าแม่น้ำอู

ส่วนทางด้านพินทโยนกวดินาคก็ได้ช่วยควักให้เป็นแม่น้ำออกไปทางเมืองเชิงใหม่ ซึ่งแม่น้ำนี้มีชื่อเรียกว่า แม่น้ำพิง และมีชื่อเรียกเมืองแห่งแม่น้ำพิงนี้ว่า เมืองโยนกวดินคร ตามชื่อนาคตัวนั้น ส่วนฝิยักษ์ ฝิเปรตในบริเวณหนองแสเห็นสัตว์ทั้งหลายในหนองแสดายกันเป็นจำนวนมาก เป็นต้นว่า จระเข้ เขี้ย เต่า ฝิยักษ์ฝิเปรตจึงพากันมาชุมนุมกันสัตว์ที่ตาย ในครั้งนี้นาคทั้งหลาย มี สุวรรณนาค พุทโธปนาคนาค ปัพพารนาค สุกขรณาค และหัตถิสรีสัตตนาค เป็นต้น อยู่ในหนองน้ำนั้นไม่ได้ด้วยเหตุว่าน้ำนั้นขุ่นมัวหมองมาก จึงขึ้นพากันมาอาศัยอยู่ตามริมน้ำที่นั่น และฝ่ายฝิทั้งหลายเห็นว่านาคเหล่านั้นมีความหวงแหนและจะมาชิงกินสัตว์ที่ตายกับพวกตนด้วย ฝิยักษ์ฝิเปรตจึงทำให้เกิดมีอันตรายแก่นาคเหล่านั้นประการต่างๆ บางตัวก็ตายไป ส่วนเผือกงูก็เกิดความ

กลัว จึงพากันหนีออกไปตามแม่น้ำอรัญคนที ไปเที่ยวแสวงหาที่อยู่ให้ไกลจากผีสงฆ์ทั้งหลาย นาค และเงือกทั้งหลายเหล่านั้นจึงล่องหนีไปตามลำแม่น้ำโขง

ฝ่ายศรีสัตตนาคนั้นมาอยู่ที่คือนันทกัณธี สุวรรณนาคนั้นอยู่ภูเวียง พุทโธธปาปนาคนั้นก็ ได้ทำให้หนองแสพังทลายกลายเป็นหนองบัวบาน แล้วก็อยู่ ณ ที่นั้น นอกจากนั้นตัวโคปรารณนาอยู่ ที่โคกไปอยู่ ณ ที่นั้น ส่วนเงือกทั้งหลายก็อยู่เป็นบริวารของบรรดานาคทุกแห่ง ส่วนฝ่ายปีพพาร นาคได้หนีไปอยู่ที่ภูเขาหลวง ส่วนพญาเงือกตัวหนึ่งกับพญาตัวหนึ่งไม่ต้องการอยู่ปะปนด้วย จึง ทำให้เกิดแม่น้ำสายหนึ่งมีนามว่า แม่น้ำจิม หรือ แม่น้ำเงือก ส่วนสุกษรนาคนั้นอยู่วินหลอด พวกนาคนที่กลัวผียงกว่านาคทั้งหลายเหล่านั้น พากันไปสู่ที่อยู่ของธนะมุลนาคนั้นซึ่งอยู่ใต้คอกกัปปนคีรี หรือภูกำพร้าวซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุพนมทุกวันนี้ ภูกำพร้าวไปจนถึงน้ำสมุทร ตั้งแต่ตอนนั้น ไปเรียกว่าน้ำลี้ผี

น้ำที่ธนะมุลนาคนั้นอาศัยอยู่นั้นได้ไหลทิ้งเฉยๆ ธนะมุลนาคนั้นได้คุยควักให้เป็นแม่น้ำออกไป ถึงเมืองกรุงธนกร แม่น้ำนั้นจึงได้เรียกชื่อว่า แม่น้ำมุลนที ตามชื่อธนะมุลนาคนั้น ส่วนทางฝ่ายซ้าย นาคที่เป็นหลานของธนะมุลนาคนั้นได้คุยควักจากแม่น้ำมุลนทีที่ธนะมุลนาคนั้นสร้างไว้ออกเป็นแม่น้ำ อ้อมเมืองพระยาสมุทรอุทกซึ่งมีพื้นที่กินเมืองหนองหานหลวง พร้อมทั้งเมืองขุนขอมนครหนอง หารน้อย ตลอดขึ้นไปถึงเมืองกรุงธนกร แต่นั้นมาแม่น้ำนั้นจึงได้ชื่อว่า แม่น้ำซ้ายนที (นาคใน ประวัติศาสตร์อุษาคเนย์, 2543)

อีกตำนานหนึ่งกล่าวไว้ว่า เมื่อได้ประกาศสงครามกันขึ้น ต่างฝ่ายต่างก็ระดมไพร่พลบริวาร ทำสงครามกัน พญานาคทั้งสองทำสงครามรบกันอยู่เป็นเวลา 7 ปี ก็ไม่มีใครแพ้ชนะ เพราะต่างฝ่าย ต่างก็ต้องการครอบครองหนองกระแสนี้แต่เพียงผู้เดียว จนทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่รอบๆ หนอง กระแสนี้เกิดความเสียหาย เดือดร้อนไปตามๆ กัน พื้นโลกสะเทือนเกิดแผ่นดินไหว เทวดาต่างก็ เดือดร้อนกันไปด้วย ความเดือดร้อนในครั้งนี้ได้ทราบไปถึงพระอินทราธิราชผู้เป็นใหญ่ เนื่องจาก เหล่าเทวดาต่างพากันไปร้องทุกข์และเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้พระอินทร์ได้ทราบ ดังนั้นพระ อินทร์จึงได้หาวิธีทำให้พญานาคทั้งสองหยุดรบกัน ทั้งนี้เพื่อความสงบสุขของทั้งสามภพ จึงได้ เสด็จลงจากดาวดึงส์มายังเมืองมนุษย์โลก ที่หนองกระแสนี้ แล้วตรัสเป็นเทวราชโองการ ว่า “ให้ท่าน ทั้งสองหยุดรบกันเดี๋ยวนี้” การทำสงครามครั้งนี้ให้ถือว่าเสมอกันและให้หนองกระแสนี้เป็นเขต ปลอดภัย สงคราม และให้พญานาคทั้งสองสร้างแม่น้ำคนละสาย เริ่มจากหนองกระแสนี้ ใครสร้างถึง ทะเลก่อนผู้นั้นจะได้ปลาบึกไปไว้ในแม่น้ำแห่งนั้น และให้ถือเอาภูเขาพญาไฟเป็นเขตกันคนละฝ่าย ถ้าหากใครข้ามไปร้าวรุกรานขอให้ไฟจากภูเขาไฟ ไหม้ฝ่ายนั้นจนเป็นจุลมหาจุล หลังจากพระ อินทร์ตรัสเป็นเทวราชโองการเช่นนั้น สุทโชนาค(พินทโยนกวดินาค) พร้อมไพร่พลได้อพยพออก จากหนองกระแสนี้สร้างแม่น้ำมุ่งไปทางทิศตะวันออกของหนองกระแสนี้ เมื่อถึงตรงไหนเป็นภูเขา ก็

คดโค้งไปตามภูเขา หรืออาจจะลอกภูเขาบ้างตามความง่ายในการสร้าง เพราะ สุทโชนาค (พินทโยนกวดินาค) เป็นคนใจร้อน

แม่น้ำสายนี้เรียกว่า แม่น้ำโขง คำว่า โขง มาจากคำว่า โค้ง ส่วนฝั่งลาวเรียกว่า แม่น้ำของ

สุวรรณนาค (พินทโยนกวดินาค) เมื่อได้รับเทวราชโองการก็พาบริวารไพร่พลออกจากหนองกระแสน สร้างแม่น้ำมุ่งไปทางทิศใต้ของหนองกระแสน สุวรรณนาค(พินทโยนกวดินาค) เป็นคนตรงพิถีพิถันและยังเป็นผู้มีจิตใจเย็น การสร้างแม่น้ำจึงต้องทำให้ตรง แม่น้ำนี้เรียกว่า แม่น้ำน่าน แม่น้ำสายนี้จึงเป็นแม่น้ำที่ตรงกว่าแม่น้ำทุกสายในประเทศไทย การสร้างแม่น้ำแห่งนี้ ปรากฏว่า สุทโชนาค(ขณะมุลนาค) สร้างแม่น้ำโขงเสร็จก่อน สุทโชนาค(ขณะมุลนาค) เป็นผู้ชนะ

ตามคำสัญญาของพระอินทร์ ปลาบึกจึงได้อยู่ในแม่น้ำโขง หลังจากนั้นสุทโชนาค(ขณะมุลนาค) จึงได้พาไปเฝ้าพระอินทร์ ณ ดาวดึงส์ และทูลถามพระอินทร์ว่า “ตัวข้าเป็นชาติเชื้อพญานาค จะอยู่โลกมนุษย์นานเกินไปได้หรือไม่” จึงได้ขอทางขึ้นลงระหว่างเมืองบาดาล กับเมืองมนุษย์ เอาไว้ 3 แห่ง พร้อมกับทูลถามพรินทร์ว่า “จะให้ตัวข้าครอบครองอยู่ตรงไหนแน่นอน” พระอินทร์จึงอนุญาตให้มีรูเข้า-ออก พญานาคเอาไว้ 3 แห่ง คือ ที่ธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ ที่หนองคันแท และที่พรหมประกายโลก

ที่พระธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ชาวเมืองจึงมีความเชื่อว่า สร้างขึ้นครอบรูปพญานาคขึ้นสู่เมืองมนุษย์

พระธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ และหนองคันแท เป็นทางขึ้น-ลงของพญานาคเท่านั้น ส่วนพรหมประกายโลก คือที่พรหมได้กลืนไอดิน เมื่อพรหม เทวดา ลงมากินดินจนหมดฤทธิ์ กลายเป็นมนุษย์ แล้วให้ สุทโชนาค(ขณะมุลนาค) ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นั่น ซึ่งมีต้นชะโนดขึ้นเป็นสัญลักษณ์ (ชะโนดมีลักษณะเหมือนต้นมะพร้าว ต้นหมาก และต้นตาล ผสมกัน) และให้ถือเป็นต้นไม้บรรพกาลให้ สุทโชนาค(ขณะมุลนาค) และมีลักษณะ 31 วันที่แตกต่างกัน คือ ข้างขึ้น 15 วัน ให้สุทโชนาคและบริวารกลายร่างเป็นมนุษย์ เรียกว่า เจ้าพ่อพญาศรีสุทโธ มีวันนาคินทร์คำชะโนดเป็นถิ่น และอีก 15 วันข้างแรม ให้สุทโชนาคและบริวารกลายร่างเป็นนาค และเรียกชื่อว่า พญานาคราชศรีสุทโธ ให้อาศัยอยู่เมืองบาดาล

หนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า นาคอยู่ในปราสาทลึกลงไปใต้ดิน 1 โยชน์ (16 กิโลเมตร) แม่น้ำโขงเป็นสายน้ำที่มีต้นน้ำกล่าวถึงพญานาคมากที่สุด ฝ่ายนาค หรือ แก่งหลี่ผี ที่ขวางกั้นลำน้ำโขงทางตอนใต้สุดของประเทศลาวนั้น พวกเขามีความเชื่อกันว่าเป็นฝ่ายที่นาคทำขึ้นกันลำน้ำ (http://www.kunkroo.com/naga_rocket1.htm: ศ.ค. 43)

แม้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับนาจะเป็นเพียงนิทานปรัมปราที่มีการเล่าสืบต่อกันมาแต่เนิ่นๆ ก็ยังคงมีอิทธิพลทางด้านการคิดและจิตใจของชาวไทย – ลาวทุกคน³ แม้ว่าพวกเขาจะเคยได้ยินเรื่องราวเหล่านี้หรือจะไม่ได้ยินก็ตาม ความเชื่อเรื่องนาก็ยังคงฝังอยู่ในความคิดในสายเลือดของพวกเขา และความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นทำให้เกิดจินตนาการและเกิดการสร้างสรรค์สัญลักษณ์ขึ้นมาทดแทนความคิด

คนชาวนี้อาจมีความเชื่อว่าผ้าทอเป็นของสูงเพราะผ้าทอที่ทอจนสำเร็จออกมาได้เป็นผืนผ้านั้นไม่ได้เกิดขึ้นมาด้วยความง่ายแต่มันเกิดจากความยากลำบาก ที่มีความสลับซับซ้อน และที่สำคัญมาจากการถ่ายทอดผ่านคำอบรมสั่งสอนของบรรพบุรุษผู้เป็นที่เคารพ จากเส้นด้ายเส้นเล็กๆ ที่พวกเขาให้ความเอาใจใส่ถักทอจนเป็นผืนผ้าที่สมบูรณ์มันต้องใช้ความอดทน ความสามารถ และความพยายามอย่างสูง การที่พวกเขาสร้างสรรค์สัญลักษณ์ลายนาและทอลงบนผืนผ้าทอของเขาก็เพื่อเป็นการให้ความเคารพและให้ความสำคัญกับสิ่งที่พวกเขาศรัทธา และยังเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับผืนผ้าทอที่มีค่าในตัวเองอยู่แล้วให้ยิ่งมีคุณค่าขึ้นไปอีก และยังแฝงไว้ซึ่งสัญลักษณ์ความเคารพ ความศรัทธาของกลุ่มให้ชนกลุ่มอื่นได้รับรู้โดยไม่ต้องผ่านการบอกกล่าวแต่ใช้ผ้าทอสื่อความหมายโดยตัวของมันเอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

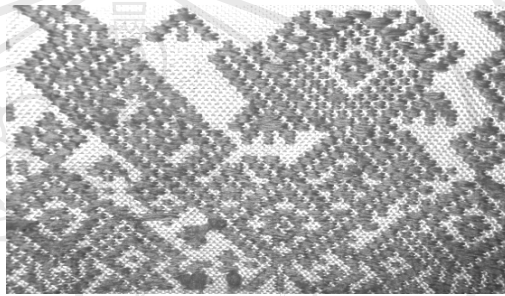
All Rights Reserved

³ นาค ได้กลายเป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์อยู่บนผืนผ้าทอของคนไท - ลาวกลุ่มต่างๆ เกือบทุกกลุ่มในดินแดนแห่งสปป.ลาว รวมถึงในล้านนาและในภาคอีสานของประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบในศิลปะของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทที่อาศัยอยู่นอกดินแดนของไทยในปัจจุบัน เช่น ในสิบสองปันนา อีกด้วย

ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงคนไทยและคนลาวต่างมีความเชื่อสืบต่อกันมาเรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จนกระทั่งทุกวันนี้ผู้คนในแถบนี้นั้นก็ยังเชื่อว่าเวลามีงานบุญประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ พญานาคก็จะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย ดังที่มีผู้เห็นลูกไฟขึ้นจากลำน้ำในช่วงเทศกาลงานไหลเรือไฟเป็นประจำเกือบทุกปี(http://www.kunkroo.com/naga_rocket1.htm; ส.ก. 43)

ลายนกหรือลายหงส์

ลายนกหรือลายหงส์ คือลายหนึ่งในสามลวดลายที่ช่างทอชาวชาเหนือมีความนิยมทอและเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอชาเหนือ ซึ่งลายนกหรือลายหงส์นี้ผู้วิจัยสามารถตีความหมายได้สองทางคือ อย่างแรกเป็นความหมายที่เกิดจากการตีความโดยตรงกับสิ่งที่พวกเขาได้ไปพบเจอนกต่างๆที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบๆตัวและเกิดความรู้สึกประทับใจ และนำความรู้สึกประทับใจนั้นมาสร้างให้เกิดเป็นรูปธรรมกลายเป็นลวดลายนกที่สวยงามบนผืนผ้าทอและยังสามารถสื่อไปถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่แวดล้อมที่อยู่อาศัยของพวกเขา

รูปภาพ 3.16 ลายนก

ความหมายอย่างที่สอง คือ หงส์เป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา⁴ เป็นสัตว์ที่ถูกนำมาประดับตกแต่งในส่วนต่างๆ ที่มีความสำคัญในพุทธสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และมีตำนานหลายตำนานที่กล่าวถึงเอาไว้ เช่น ตำนานเกี่ยวกับหงส์

รูปภาพ 3.17 ลายหงส์

⁴ หงส์ นกหรือหงส์เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอพื้นบ้านในภาคเหนือของไทยเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็มีปรากฏมากในผ้าทอมือของลาวสิบสองปันนา และในหมู่พวกคนไทในเวียดนาม ในสถาปัตยกรรมล้านนาและล้านช้างจะพบนกหรือหงส์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประดับอยู่บนหลังคาโบสถ์ คู่กับสัญลักษณ์นาค หรือบางแห่งก็มีแต่หงส์ประดับอยู่ตามจุดต่าง ๆ ในวัดในสิบสองปันนา สัญลักษณ์นกหรือหงส์หรือนกยูง จะปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และบนผืนผ้า นกยูงเป็นสัญลักษณ์ที่รัฐบาลจีนปัจจุบันได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของยูนานและได้มีการประดิษฐ์นาฏลีลาสมัยใหม่ซึ่งใช้แสดงเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา เรียกว่า ระบายนกยูง (ศิลปะการทอผ้าไทย สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 21)

“ หงส์ตามที่พบในหนังสือวรรณคดี ปรากฏว่าอยู่ทางทิศใต้ของเขาไกรลาส ณ ที่นั้นเป็นสระสวยงามอันมีนามว่า มานะสะหรือมานัส ซึ่งในหนังสือ A Classical Dictionary of Hindu Mythology โดย Jhon Dowson ได้อธิบายไว้ว่า Manasa เป็นทะเลสาบในเทือกเขาหิมาลัย ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อมหาสมุทรไหลลงมาจากสวรรค์ได้เวียนรอบเขานี้ 4 รอบ แล้วไหลเป็นแม่น้ำลงมาจากภูเขา 4 ทาง เกิดเป็นทะเลสาบใหญ่ 4 แห่ง อรุโณทอยู่ทางตะวันออก สิโตะอยู่ทางตะวันตก มหาภทรอยู่ทางเหนือ และมานะสะอยู่ทางใต้

มานะสะแห่งนี้กล่าวกันว่างามนัก งามชนิดที่หงส์ตัวใดได้ไปแล้วต้องไปอีกเป็นครั้งที่สอง และเพลิดเพลินจนแทบไม่อยากกลับทีเดียว ในหนังสือชาดกมีเรื่องเกี่ยวกับหงส์หลายเรื่อง เช่น จุลหงส์ชาดกซึ่งกล่าวถึงอดีตครั้งพระสารีบุตรเกิดเป็นกษัตริย์ครองนครสาคร และพระพุทธเจ้าไปเกิดเป็นพญาหงส์ มีพระอานนท์เกิดเป็นหงส์รวมอยู่ด้วย ได้ปกครองพวกหงส์ถึง 96,000 ตัว พระอานนท์ตอนเกิดเป็นหงส์นั้นมีชื่อว่า สุขุมหงส์

คราวหนึ่งพวกบรืวารมาอ้อนวอนให้ไปอาบน้ำที่สระมานุสิยะริมเมืองสาคร แต่พญาหงส์ห้ามว่าขึ้นชื่อว่าถิ่นมนุษย์แล้วย่อมเป็นอันตรายต่อพวกเราอย่าไปเลย แต่ครั้นได้ฟังพวกบรืวารชักชวนบ่อยๆเข้าก็จำยอมพาไป ก็ในครั้งนั้นพระฉันทะไปเกิดเป็นนายพราน ได้เฝ้าบ่วงแล้วไปดักไว้ที่สระมานุสิยะ เท้าพญาหงส์กับสุขุมหงส์จึงติดบ่วง ส่วนพวกหงส์บรืวารเห็นเช่นนั้นก็พากันหนีไปสิ้น นายพรานจับหงส์ทั้งสองไปถวายเจ้านครสาคร ซึ่งพระองค์โปรดหงส์ทั้งสองมาก แต่ภายหลังได้ปล่อยไป

เนื้อความนี้เป็นเรื่องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของศาสนาพุทธ และยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับหงส์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านำมาเป็นคำเทศนาสั่งสอน มีเนื้อความดังนี้

ในกาลครั้งหนึ่ง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า มีหงส์ 2 ตัวบินมาจากป่าหิมพานต์ ในป่าหิมพานต์นั้นมี สระโบกขรณี ใหญ่ น้ำสะอาดใส ไหลเย็น มีสัตว์อาศัยอยู่มากมาย หงส์ทั้ง 2 ตัวได้บินมาถึงชายทะเลแห่งหนึ่ง ครั้นมาถึงชายทะเลมันก็ได้ท่องเที่ยวไปในสถานที่นั้น และบังเอิญได้พบเต่าใหญ่อยู่ตัวหนึ่ง ในเวลานั้นสัตว์ทั้งหลายต่างพูดจากรู้เรื่อง สัตว์กับคนก็พูดกันรู้เรื่อง สัตว์และคน ต่างมีอายุยืนยาวนานถึง 80,000 ปี ถึงตาย เมื่อพญาหงส์เห็นพญาเต่ากำลังเจริญอาหารอย่างเพลิดเพลินอยู่จึงได้ถามพญาเต่าว่า “สถานที่แห่งนี้มีอาหารอุดมสมบูรณ์พูนสุขดีอยู่หรือ” พญาเต่าก็ตอบว่า “เป็นสุขดี” ฝ่ายหงส์ 2 ตัว จึงกล่าวว่า “ความจริงในที่นี้ก็มีความสุขดีในด้านอาหาร แต่ความสุขกายสบายใจนั้นขึ้นอยู่กับที่ป่าหิมพานต์ไม่ได้ เพราะป่าหิมพานต์นั้นเงียบสงบมาก ไม่มีคนเข้าไปยุ่งวุ่นวายในนั้น” และพญาหงส์จึงถามพญาเต่าต่อไปว่า “ในสถานที่นี้เจ้าคือเต่าตัวเมีย เวลาเข้าไข่ออกมา ไข่ของเจ้าเวลาฟักออกมามีลูกอยู่ครบทุกฟองหรือไม่ หรือได้หายไปบ้าง” เต่าตอบว่า “ไอ้เรื่องไข่ฟักออกมามีลูกนั้นมันมีความหวังน้อยเต็มที ก่อนที่ไข่จะฟักเป็นลูกเรา เราก็

พยายามขุดหลุมและฝังกลบอย่างดี แต่ไม่ช้าไม่นานมาขุดหลุมดูใจก็หายไป บางทีมนุษย์นำไป แต่ก็มิเหลือไว้บ้างแต่ส่วนน้อย” พญาหงส์จึงกล่าวว่า “ในสถานที่แห่งนี้อันตรายเพราะมนุษย์ไร้คุณธรรม ไร้ศีลธรรม ไร้ความเมตตาปราณี ไร้ความคุณงามความดี ทางที่ดีไปอยู่ในป่าหิมพานต์ดีกว่า เพราะที่ป่าหิมพานต์ไม่มีมนุษย์ ไม่มีอันตราย สัตว์ทั้งหลายก็อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ในที่นั้นมี สระโบกขรณีใหญ่ น้ำใสสะอาดไหลเย็น มีดอกบัว มีผลไม้” หงส์ได้พรรณนาไปเรื่อยๆ จนกระทั่งแต่มีความเลื่อมใสในป่าหิมพานต์ แต่จึงถามพญาหงส์ว่า “ก็ขารามันสั้นแค่นี้ ไม่รู้ว่าป่าหิมพานต์ใกล้หรือไกลเพียงไร” พญาหงส์จึงตอบว่า “ห่างจากที่แห่งนี้ไปอีก 300 โยชน์” แต่ได้ฟังแทบเป็นลม “แต่บอกว่าทาง 1 โยชน์ แต่เดิน 3 วัน นี่ 300 โยชน์ แต่จะต้องเดินกี่วัน” พญาหงส์บอกว่า “ไปไม่นานเดียวก็ถึง ฉันบินมาถึงที่นี่ไม่ต้องพักเลย” ฝ่ายแต่จึงบอกกับพญาหงส์เกมประชิดว่า “เกมมีปีกแต่ฉันมีขา จะไปได้อย่างไร” พญาหงส์จึงถามพญาแต่ว่า “อยากไปจริงๆ หรือท่าน” พญาแต่ตอบว่า “อยากไป” พญาหงส์จึงถามพญาแต่อย่างจริงจังว่า “ท่านจะรักษาสัจจะวาจากับเราได้ไหม” พญาแต่ตอบว่า “ได้สิแต่ขอให้ท่านพาเราไปก็แล้วกัน” พญาหงส์จึงบอกว่า “ท่านจะต้องรักษาสัจจะวาจาข้อหนึ่งคือท่านจะต้องไม่ทอดลอกการเดินทางจนกว่าจะถึงที่ที่เราให้พูดได้” พญาแต่ถามว่า “ทำอย่างไรถึงจะได้ไป” พญาหงส์ตอบว่า “เราจะพาท่านเหาะไป” พญาแต่ก็ว่า “เราไม่มีปีกเราจะเหาะไปได้อย่างไร” พญาหงส์ตอบว่า “เราจะนำไม้มาท่อนหนึ่ง เราทั้ง 2 ตัว จะคาบทางหัวและทางท้ายของท่อนไม้โดยให้ท่านคาบตรงกลางของท่อนไม้แล้วเราจะพาท่านบินไปสักครู่หนึ่งก็ถึง” เมื่อนำท่อนไม้มาให้พญาแต่คาบ พญาหงส์จึงกล่าวซ้ำอีกครั้งว่า “ต่อไปนี้ท่านห้ามพูดเด็ดขาดจนกว่าจะถึงที่หมาย เราจะพาท่านบินไปถ้าท่านพูดเมื่อไหร่ท่านจะตกลงมาตายเมื่อนั้น” พญาแต่ก็ได้ให้สัญญาว่าจะไม่พูดจนกว่าพญาหงส์จะบอกให้พูด และได้พากันเหาะบินไป ขณะที่บินไปไม่ถึงครึ่งทางพญาหงส์ก็บินสูงไม่ได้เพราะพญาแต่ตัวหนัก พญาหงส์บินได้แค่เลยยอดไม้ไม่มากนัก และบังเอิญในระหว่างทางที่บินไปไคเจอกับกลุ่มเด็กเลี้ยงควายเข้า กลุ่มเด็กเลี้ยงควายเห็นพญาหงส์พาพญาแต่เหาะต่างก็พากันตะโกนร้อง โวยวาย ว่า แต่เหาะ! แต่เหาะ! พญาแต่เมื่อได้ฟังเด็กพูดตะโกนมากๆ เข้าก็เกิดความรำคาญใจ จึงอ้าปากจะคำเด็ก เพียงอ้าปากเท่านั้นเองพญาแต่ก็ล่องหล่นลงมาตาย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า แต่ในสมัยนั้นก็คือพระเทวทัตในสมัยนี้ ซึ่งพระเทวทัตเป็นคนที่ไร้ศีลจะธรรม ส่วนพญาหงส์คือ พระพุทธเจ้า และหงส์อีกตัวหนึ่งคือพระอานนท์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำเรื่องพญาแต่นี้มาเทศน์ลงในกรมมบท 10 ซึ่งมี
ความหมายว่า คนจะดีจะชั่วอยู่ที่ปาก จะอดอยากอยู่ที่ชีวหา

(ที่มา:ธรรมเทศนาเรื่องสัจจะวาจาและความสงบ, 2525:อ้างใน

www.thaisquare.com/Dhamma/tammavimok/215/pdf/tessana215.pdf)

ปัจจุบันการสืบทอดและรับรู้ความหมายของลวดลายต่างๆบนผืนผ้าไม่ได้มีการถ่ายทอดให้กันและกัน คนชำเหินเรียนรู้การทอผ้าเพียงอย่างเดียวและรับรู้แต่เพียงว่าลวดลายที่พวกเขาทอกันอยู่ในปัจจุบันเป็นลวดลายโบราณที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

3.2 เทคนิคการทอผ้าพื้นเมืองชำเหิน

การทอผ้าของชาวชำเหินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ช่างทอผ้าชำเหินจะใช้กี่ทอผ้าแบบตั้งพื้นและจะมีเทคนิคการทอที่สำคัญ ซึ่งมีการใช้ทอกันมากที่สุดอยู่ 3 เทคนิค คือ เทคนิคการมัดหมี่ เทคนิคการจกและเทคนิคการขิด ซึ่งทั้ง 3 เทคนิคนี้ไม่เพียงแต่ช่างทอชำเหินมีความนิยมใช้เท่านั้น แต่ยังเป็นเทคนิคที่ช่างทอประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความคุ้นเคยและมีความนิยมนำมาใช้ในการทอผ้า

1. เทคนิคมัดหมี่

ขั้นตอนการผลิตผ้ามัดหมี่ของช่างทอชำเหิน คือ การนำเส้นใยที่มีการเตรียมไว้สำหรับใช้ในการทอที่ผ่านการนวดกับน้ำข้าวข้าว 1 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้เส้นใยเกิดความเหนียวขึ้นมากกว่าเดิม และนำมาตากแดดประมาณ 1 วันจนได้เส้นใยแห้ง มามัดด้วยเชือกเพื่อทำให้เกิดลวดลาย ซึ่งเวลาข้อมในส่วนที่เส้นใยถูกมัดไว้จะไม่ติดสี จึงทำให้เกิดเป็นลวดลาย ถ้าต้องการหลายสีในหนึ่งผืนก็ต้องมัดและข้อมสีกันหลายครั้ง ซึ่งผู้ทำต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างมาก

รูปภาพแสดงเทคนิคการทอ

เทคนิคการมัดหมี่

รูปภาพ 3.18 เทคนิคการมัดหมี่

รูปภาพ 3.19 เทคนิคการมัดหมี่

รูปภาพ1.20 เทคนิคการมัดหมี่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

2. เทคนิคการจก

คือ การเพิ่มเส้นด้ายพุ่งซึ่งเป็นด้ายพิเศษที่เพิ่มเข้าไปบนผืนผ้าเรียบโดยการยกด้ายเส้นยืน และพุ่งเส้นด้ายเพิ่มพิเศษผ่านด้ายเส้นยืนเป็นช่วงๆ เพื่อทำให้เกิดลวดลายตามที่ช่างทอต้องการ ซึ่งเป็นเทคนิคที่ยากและใช้เวลานาน^๙ คำว่า ดินจก ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2525 : 353) หมายถึง เชิงชั้นที่ทอจกกลายโดยใช้ขนเม่น ควักและใช้ด้าย หรือไหมสอกลายแล้วนำมา เย็บติดกับชิ้น เรียกว่าผ้าที่มีเชิงชั้นเช่นนั้นว่า ผ้าดินจก

เทคนิคการจก นับได้ว่าเป็นศิลปะพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่ละเอียดอ่อน ประณีต และ ซับซ้อน มีความสวยงามอย่างพิเศษในตัวของมันเอง เนื้อเทคนิคการทอผ้าพื้นประเภทอื่น ๆ ทั้ง กลวิธี กรรมวิธี ต้องอาศัยความมีฝีมือ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ ความอดุสาหะวิริยะอย่าง สูง ด้วยความวิจิตรบรรจง เนื้อเทคนิคการทอผ้าด้วยกัน ทำให้ผ้าที่ทอด้วยวิธี จก กลายเป็นผืนผ้า ที่ทรงคุณค่าในด้านศิลปะมีความงดงามของลวดลายอย่างลึกซึ้ง การทอผ้าด้วยเทคนิคการจกของ ช่างทอผ้าชาเหนือเป็นการทอจากด้านหลังซึ่งเป็นวิธีการจกที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในชาเหนือ รวมถึงชนกลุ่มไทดำไทแดงในสปป.ลาว

^๙ ในสมัยก่อนการทอจกที่สลับซับซ้อนนับเป็นคุณสมบัติสำคัญของสตรีเอเชีย ปัจจุบันนี้จกเป็นเทคนิคที่กำลังสูญหายไปอย่างรวดเร็วที่สุดในบรรดาการทอทั้งหมด การทอจกสมัยนี้อาจทำได้เร็วขึ้นโดยการเก็บตะก้อ แต่ขั้นตอนสุดท้ายก็ยังต้องใช้มือ ในประเทศลาว และประเทศไทยบางท้องถิ่นยังคงมีช่างทอที่มีฝีมือในการทอจกหลงเหลืออยู่ ทุกวันนี้การปักได้เข้ามาแทนที่ การทอจกเพราะว่า ขั้นตอนการปักไม่ต้องใช้หู และสะดวกกว่า ชาวไทแดงไทลื้อในประเทศลาวยังคงทอลวดลายโบราณด้วยวิธีจก ส่วนในประเทศไทย ไทยวน ไทพวน และผู้ไทยังคงทอจกอยู่

ผ้าจกนิยมใช้กันมากในกลุ่มเชื้อสายไทลาว ไทยวน และไทโยนก นิยมทอผ้าหน้าแคบเพื่อนำไปต่อเชิงหน้าชั้น จึงเรียกว่าชั้นดินจก ผ้าจกนี้มีกระบวนการทอยุ่งยากกว่า มีทั้งชนิดที่ทอด้วยไหม หรือฝ้ายและไหมผสมกัน เช่น ใช้ด้ายเส้นยืนเป็น ฝ้ายแล้วใช้เส้นพุ่งเป็นไหม และในแต่ละแถวจะใช้ฝ้ายหรือไหมต่างสีจากแทนสีพื้น เพื่อให้เกิดลวดลายสีสัน ดอกดวงต่างๆ ตามที่ กำหนดไว้ในลาย (<http://elanna.chiangmai.ac.th/hand/hand5.html>)

รูปภาพแสดงเทคนิคการทอ

เทคนิคการจก

รูปภาพ 3.21 เทคนิคการจก

รูปภาพ 3.22 เทคนิคการจก

รูปภาพ 3.23 เทคนิคการจก

3. เทคนิคขิด

คือ เทคนิคการทอที่มีการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ โดยมีไม้เจียหรือเกาะเอาเส้นด้ายยืนขึ้น และ สอดเส้นพุ่งพิเศษเพื่อทำให้เกิดลวดลาย “ ถ้าด้ายเส้นพุ่งพิเศษที่ใช้เป็นเส้นโลหะ เช่น ดิ้นเงินหรือดิ้นทอง จะเรียกว่า ผ้าขิดเงิน (Brocade) การเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษอาจทำโดยการใช้ตะกอยกดด้ายเส้นยืนขึ้น ทำให้สามารถพุ่งด้ายพิเศษเพิ่มขึ้นจากเส้นพุ่งปกติได้ ในสมัยก่อนที่ยังไม่มีการใช้ตะกอยพิเศษ ช่วงทอจะไม่เก็บขิด ซึ่งทำให้ทอลวดลายได้จำกัดเพียง 2 ครั้งเท่านั้น การใช้ตะกอยพิเศษทำให้ทอลายได้ไม่จำกัดจำนวน” (ผ้าเอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม, 2536: 23)

ผ้าแพรวของชำเหือเป็นการทอผ้าที่ผสมเทคนิคระหว่าง เทคนิคจก และ เทคนิคขิด ซึ่ง การทอผ้าแพรวต้องมีการไล่ลายเยาะๆ ในหนึ่งผืน เพราะผ้าแพรวเป็นผ้าที่เน้นให้เห็นถึงลวดลาย เวลาสวมใส่และยังเป็นผ้าที่แสดงให้เห็นถึงฝีมือการทอของช่างทอได้อย่างชัดเจน ซึ่งผ้าแพรวของชำเหือก็เป็นผืนผ้าทอที่มีลายวิจิตรงดงามเต็มแทบทั้งผืน

รูปภาพแสดงเทคนิคการทอ

เทคนิคการขิด

รูปภาพ 3.24 เทคนิคการขิด

รูปภาพ 3.25 เทคนิคการขีด

รูปภาพ 3.26 เทคนิคการขีด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

3.3 สีย้อมเส้นใย

อธิบายที่มาของสีย้อมที่ใช้ย้อมเส้นใยได้เป็น 2 ประเภทคือ

สีย้อมที่ได้จากวัสดุทางธรรมชาติ

สีที่ได้จากธรรมชาตินับเป็นภูมิปัญญา ความช่างคิด ช่างสังเกตของช่างทอที่ดึงเอาวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ เปลือกไม้ ใบไม้ ฯลฯ มากั้นกรองจนทำให้เกิดมีสีสันท่างๆมากมาย เพื่อใช้ในการย้อมเส้นใยเพื่อทำให้เกิดความหลากหลายของสีสันทเกิดเป็นความงามสำหรับใช้ทอผ้า เพื่อให้เกิดลวดลายที่โดดเด่นโดยใช้สีสันทเป็นตัวกำหนด ภูมิปัญญานี้มีการสั่งสมความรู้มาอย่างยาวนานมีการบอกสอน ส่งผ่านองค์ความรู้กันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยไม่ทิ้งช่วงให้ความรู้ขาดหายไป และสีสันทก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผ้าทอเกิดความงดงาม เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ลวดลายโดดเด่นและเกิดคุณค่า

สีย้อมที่ได้จากการสังเคราะห์

ช่างทอชำเหื่อนสามารถหาซื้อสีวิทยาศาสตร์หรือสีสังเคราะห์มาใช้ย้อมเส้นใยสำหรับทอผ้าได้จากตลาดเจ้าเวียงจันทน์ เพราะที่นี่มีมากมายหลากหลายสีสันทให้เลือกซื้อ ซึ่งสีเหล่านี้ได้ถูกนำเข้ามาจากประเทศไทย ซึ่งขั้นตอนในการย้อมเส้นใยจากสีสังเคราะห์นี้ไม่มีความยุ่งยากเท่าสีที่ได้จากธรรมชาติ และช่วยประหยัดเวลาในการทอผ้า การใช้สีที่ได้จากธรรมชาติและการใช้วิทยาศาสตร์หรือสีสังเคราะห์มาย้อมเส้นใยนั้นมีความต่างตรงระยะเวลาในการย้อมสี ซึ่งสีสันทที่ได้ก็มีคุณภาพและความงามคล้ายคลึงกันเพียงแต่สีวิทยาศาสตร์มีมากมายหลากหลายของสีสันทให้เลือกใช้ หาซื้อได้ง่ายและวิธีใช้ไม่มีความยุ่งยากไม่ต้องผ่านกระบวนการที่มากมายเพื่อให้ได้มาซึ่งสีสันท แต่การใช้สีธรรมชาติหรือสีวิทยาศาสตร์ในการย้อมเส้นใยนั้นก็ไม่ได้ทำให้คุณภาพเส้นใยที่ถูกย้อมเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด ส่วนการเลือกใช้สีธรรมชาติหรือสีวิทยาศาสตร์ก็ขึ้นอยู่กับรสนิยมความชอบของช่างทอและผู้ใช้เป็นสำคัญ ซึ่งผ้าทอชำเหื่อนก็เปิดกว้างในการเลือกใช้สีช่างทอไม่มีข้อจำกัดในการให้สีสันทต่างๆ ในผืนผ้าทอหนึ่งผืนนั้นอาจมีเส้นใยที่ย้อมสีจากธรรมชาติหรือที่ย้อมสีจากวิทยาศาสตร์ผสมกันหรืออาจเป็นผ้าทอที่ย้อมเส้นใยจากสีธรรมชาติหรือสีวิทยาศาสตร์ตลอดทั้งผืนก็ได้

“ สีสังเคราะห์หรือสีเคมี ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นการค้นพบโดยบังเอิญ ของ H.W. Perkin นักเคมีชาวอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2399 ในขณะที่พยายามจะแยกครีนินออกจาก aniline ซึ่งสังเคราะห์มาจากน้ำมันถ่านหิน แต่แทนที่จะได้ครีนิน กลับได้สีย้อมชนิดหนึ่งมีสีม่วง เรียกว่า Prekins mauve ต่อมาจึงสังเคราะห์ได้สีต่างๆ มากมาย อนิลิน จึงกลายเป็นชื่อสีสังเคราะห์มีหลายชนิดตามคุณสมบัติ การย้อม” (สีสันท ลวดลายบนผืนผ้า สุนทรียะ ความเชื่อ และความศรัทธา, 2547:1)

“การย้อมสีธรรมชาติมีต้นทุนสูงกว่าสีเคมี และใช้เวลานานกว่าสีเคมี สีเคมีซื้อจากเมืองไทย ที่ตลาดเช้าก็มีขาย” (Phaeng Mai Gallery: Vientiane Laos)

“เดี๋ยวนี้ใช้สีเคมีสะดวกดีไม่เสียเวลา ซื้อจากตลาดเช้าเหนือมีหลายสี สีธรรมชาติไม่ค่อยได้ใช้” (นางหล่าน อายุ 42 ปีช่างทอผ้า เมืองซำเหนือ)

3.4 ผ้าทอในชีวิตประจำวันของคนซำเหนือ

ผืนผ้าทอของกลุ่มชนซำเหนือยังคงบ่งบอกให้เห็นถึงการใช้งานกันอย่างแท้จริง จนสามารถพูดได้ว่าผ้าทอกับคนซำเหนือ นั้นมีความผูกพันกันทั้งชีวิตจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในทุกๆ วัน ผู้หญิงยังคงนั่งขึ้น ผู้ชายยังคงนั่งกางเกงหรือโสร่งที่เป็นผลผลิตมาจากการทอผ้าซึ่งเมื่อผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายเป็นฝ่ายจัดหาเครื่องมือการผลิต การแบ่งงานกันเช่นนี้เป็นวงจรชีวิตที่มีมาตั้งแต่ในอดีต และยังเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเกิดการสร้างสัมพันธ์อันอบอุ่นภายในครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับกลุ่มคนซำเหนือ การให้ความเคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโสถือเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต ถ้าระบบครอบครัวไม่มีความสำคัญต่อชีวิตของพวกเขา ผืนผ้าทอก็จะไม่เกิดขึ้นเพราะ ไม่มีคนส่งผ่านองค์ความรู้และไม่เกิดการร่วมมือเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งหนึ่งที่สำคัญแฝงอยู่ในผ้าทอซำเหนือ คือ สายใยความผูกพันในครอบครัว การทอผ้าเสมือนกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมโดยใช้ผ้าเป็นสื่อกลางซึ่งเป็นวิธีการที่มีความละเอียดอ่อนและอ่อนโยน

รูปภาพ 3.27 เด็กหญิงซำเหนือช่วยแม่ปั่นเส้นใยเพื่อเตรียมไว้ใช้ทอผ้า

“ผู้หญิงแสดงตนผ่านการผลิต โดยเฉพาะการผลิตผ้าและการผลิตทายาททางสังคม เนื่องจากกระบวนการผลิตและสถานะภาพทางสังคมวัฒนธรรมทำให้ความเป็นหญิงหรือการเป็นแม่มีความผูกพันกับการผลิตผ้า” (สื่อสัญลักษณ์ ผ้าลาวเวียงจันทน์, 2541:122)

การทอผ้าสำหรับผู้หญิงซำเหนือ นั้นไม่ใช่เรื่องยากและก็ไม่ง่ายนัก พวกเขาต้องใช้เวลาเรียนรู้ตั้งแต่เด็ก พอถึงช่วงวัยที่พอจะรู้ความสามารถที่จะเข้าใจคำพูดคำสอนได้ประมาณ 6-7 ขวบก็จะเริ่มหัดทอผ้า การทอผ้าไม่ใช่เพียงการนำเส้นใยมาผ่านขบวนการผลิตจนเกิดเป็นผืนผ้าเท่านั้น แต่

การทอผ้าแฝงไว้ด้วยกระบวนการเรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างหนึ่งของผู้หญิง อีกทั้งการทอผ้าตั้งแต่เด็กยังเป็นการช่วยฝึกฝีมือเก็บเกี่ยวประสบการณ์จนสามารถทอผ้าได้อย่างมีคุณภาพ และเป็นที่ยอมรับในครอบครัวและสังคม⁶ เพื่อเติบโตขึ้นมาเป็นผู้หญิงอย่างสมบูรณ์แบบในอุดมคติของกลุ่มชน

“เตี๊ยะๆ ซ่าเหนือจะตำหูกเป็นตั้งแต่ 10 ขวบ พอรู้ความก็เริ่มหัดตำกันแล้ว เริ่มแรกจะตำดินชั้นใส่ไปโรงเรียนให้ตัวเองก่อน” (ช่างทอผ้า เมืองซาเหนือ)

ปัจจุบันคนซาเหนือมีมุมมองใหม่ๆ ตามมาพร้อมกับกระแสวัฒนธรรมแห่งการบริโภคนิยมและรับเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยให้เกิดความสะดวกสบายมากขึ้น รวมถึงปัจจุบันมีผืนผ้าและเส้นผ้าสำเร็จรูปมากมายหลากหลายสีสันทันให้เลือกซื้อใช้ซึ่งมีความสะดวกรวดเร็วไม่ต้องเสียเวลาทอผ้า สิ่งเหล่านี้ทำให้วิถีชีวิตบางส่วนของพวกเขาเปลี่ยน แต่กลุ่มคนซาเหนือส่วนใหญ่ยังคงมีรูปแบบแนวความคิด มุมมอง และการดำรงชีวิตเป็นแบบฉบับของตนเอง แนวความคิดในการทอผ้าไว้ใช้ก็ยังคงอยู่กับผู้หญิงซาเหนือ ผู้หญิงซาเหนือโดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการทอผ้าอย่างไม่เปลี่ยนแปลง และการทอผ้ายังคงเป็นระบบที่สืบทอดปลูกฝังให้กับผู้หญิงหลายคนในเมืองซาเหนือแห่งนี้

ชนิดของผ้าทอซาเหนือที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

3.4.1 ผ้าซิ่น

ผ้าซิ่นเป็นเครื่องนุ่งห่มที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มและมีความความสำคัญอย่างมากกับผู้หญิงซาเหนือ ผ้าซิ่นเป็นผ้าสำหรับผู้หญิงใช้เท่านั้นและจัดเป็นผ้าที่มีความนิยมทออันดับต้นๆ ผู้หญิงซาเหนือยังคงมีความนิยมนุ่งซิ่นแม้จะมีเครื่องนุ่งห่มที่ทันสมัยมาจากสังคมภายนอกที่มีความเจริญมากกว่าสังคมของตน ปัจจุบันผ้าซิ่นซาเหนือมีการทอหลายเทคนิคผสมผสานกัน ได้แก่ เทคนิคมัดหมี่ จก จิด

ผ้าซิ่นซาเหนือประกอบด้วยสองส่วน คือ ส่วนตัวซิ่นและส่วนตีนซิ่น ปัจจุบันผ้าซิ่นสี่พืชนิยมทอ สีดำ สีแดง สีน้ำเงินหรือสีคราม ผ้าซิ่นจะทอจากไหมและฝ้ายในส่วนตัวซิ่นลวดลายหลักที่นิยมทอ คือ ลายนาคร ส่วนตีนซิ่นลวดลายหลักที่นิยมทอ คือ ลายหงส์ ลายนก และยังมีพบนุ่งซิ่นสี่พืชนิยมทอ และซิ่นมุก ซิ่นที่ทอจากฝ้ายโดยส่วนใหญ่จะใส่ลวดลายน้อยกว่าซิ่นที่ทอจากไหม ในการใช้งานมี

⁶ เนื่องจากการตำหูกทอผ้าเป็นเหมือนวิชาชีพของลูกผู้หญิงที่เหมือนสังคมจะกำหนดให้เป็นการเตรียมตัวทำหน้าที่แม่บ้านต่อไป ฉะนั้นการสืบทอดวิชาชีพนี้จึงยังมีการถ่ายทอดจากแม่สืบทอดไปยังลูกสาว หรือ ลูกสะใภ้จนถึงหลานสาวเป็นหลัก ส่วนวิธีการสืบทอดนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะการอบรมสั่งสอนทางสังคม (Socialization) ที่มีระบบอย่างไรเป็นทางการ อย่างกรณีลูกสาวหลานสาวเห็นแม่หรือ ย่า ยาย ตากสมอฝ้าย อีวฝ้าย จนถึงเงินฝ้าย ย้อมสีและสืบทอด ทอผ้า ก็จะเรียนรู้ไปเรื่อยๆ และอาจจะช่วยทำผิดๆ ถูกๆ บ้าง ตามความต้องการและเท่าที่สามารถจะทำได้ตามวัยวุฒิภาวะ จนรับรู้ว่ามันคือ ค่านิยมของสังคมที่ผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่ตำหูก ทอผ้า เพื่อใช้สอยกันในครอบครัวและอื่นๆ (ผ้าไทย: 2537, 8)

ความแตกต่างกัน คือ ผ้าชิ้นที่ทอจากฝ้ายจะนิยมสวมใส่ในชีวิตประจำวันเพราะมีราคาถูกกว่าผ้าชิ้นที่ทอจากไหมและผ้าชิ้นที่ทอจากไหมจะนิยมใส่ในช่วงที่มีงานสำคัญๆ หรือในเทศกาลต่างๆ

3.4.2 ผ้าเบี่ยง

ผ้าเบี่ยงเป็นผ้าที่มีลวดลายทางปลายผืน เหมือนกันทั้งสองด้าน หรือ ไม่เหมือนกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับการออกแบบของช่างทอ ผ้าเบี่ยงมีลักษณะเป็นผืนยาวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีความกว้างและความยาวพอสมควร สีพื้นนิยมใช้สีแดงหรือสีดำ ปัจจุบันคนซาเหินทั้งผู้หญิงผู้ชายใช้สำหรับพาดบ่า คล้องคอ หรือห่มตัวเพื่อให้เกิดความอบอุ่นแก่ร่างกาย สามารถใช้ได้ทั้งอยู่บ้านหรือออกไปนอกบ้าน งานประเพณีต่างๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ งานบุญ งานวัด และขณะทำงานเล็กๆน้อยทั้งในบ้านและนอกบ้าน

ผ้าเบี่ยงซาเหินนิยมทอจากไหมและฝ้ายช่างทอนิยมทอใส่ลายมากจนแน่นทึบเต็มไปด้วยลายทั้งผืน ไม่นิยมเว้นช่องว่าง จึงทำให้ดูเหมือนมีลายมั่วไปหมดทั้งผืน ลวดลายหลักที่นิยมทอคือ ลายนาคน ลายหงส์ ลายนก เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผ้าเบี่ยงซาเหินเป็นที่นิยม ชื่นชอบ แก่ชาวต่างชาติ นั้นเพราะผ้าเบี่ยงซาเหินเป็นผืนผ้าทอที่มีลวดลายวิจิตรงดงามตลอดทั้งผืนแทบจะไม่ทิ้งพื้นที่ว่าง แม้จะไม่มีลวดลายที่หลากหลายมากนัก แต่การทอใส่ลวดลายที่ซ้ำๆ กันและมีละเอียดมากขนาดนี้ ช่างทอต้องใช้ความอดทน ความพยายาม เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผ้าเบี่ยงซาเหินจะต่างจากผ้าเบี่ยงลาวจากถิ่นอื่นๆ ตรงที่ผ้าเบี่ยงจากถิ่นอื่นมีการทอให้ลายไม่แน่นเต็มผืนเท่ากับของซาเหิน ผ้าเบี่ยงซาเหินจึงเป็นที่สะดุดตาในความแน่นทึบของลายและกลายเป็นความงดงามที่แปลกตา

3.4.3 ผ้าคาดหัว

คือ ผ้าที่ใช้โพกหัวมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแต่จะมีความสั้นกว่าผ้าเบี่ยงและจะเล็กกว่ามาก เป็นผ้าที่ใช้เฉพาะกลุ่มสตรีระเพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนและยังทำให้เกิดความงามในการแต่งกาย อีกทั้งยังสามารถช่วยเก็บผมทำให้เกิดความเรียบร้อยและทำให้เกิดความคล่องตัวในการทำงาน ในปัจจุบันนี้ผู้คนเมืองซาเหินไม่ได้ยึดถือปฏิบัติต้องใช้ผ้าคาดหัวเหมือนแต่เดิมและผ้าที่ใช้คาดหัวก็ไม่จำเป็นต้องเป็นผ้าที่แสดงออกถึงชนกลุ่มของผู้ใช้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความชอบและความพอใจของแต่ละบุคคล และการใช้งานผ้าคาดหัวในปัจจุบันได้น้อยลงไปมีแฟชั่นการไว้ผมยาวเข้ามาแทนที่หญิงสาวจึงมีความนิยมปล่อยผมเพื่ออวดเส้นผมยาวสวยมากกว่าปกปิดไว้

นอกจากผ้าทอจะเป็นเครื่องนุ่งห่มและเป็นสิ่งแสดงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มแล้วผ้าทอยังมีบทบาทในงานพิธีกรรมต่างๆ ที่สำคัญ

3.5 บทบาทผ้าในพิธีกรรมของคนชาเหนือน

พื้นฐานทางด้านความเป็นกลุ่มชนคนชาเหนือนั้น โดยส่วนใหญ่พวกเขาเป็นกลุ่มชนไทดำไทแดง ที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทำไร่ ทำนา เพื่อยังชีพ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากันและกัน ใช้ชีวิตโดยมีธรรมชาติรอบๆ ตัว เป็นสิ่งสำคัญช่วยในการดำรงชีวิต แต่ในทางกลับกันก็ได้ธรรมชาติเป็นผู้สอนทำให้เกิดการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิต

โดยทั่วไปแล้วการทอผ้าของคนชาเหนือนั้นไม่ว่าจะเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือ ใช้ในพิธีกรรม หรือ งานรื่นเริงสังสรรค์ ต่างๆ จะมีความคล้ายคลึงกันในความกระตือรือร้นให้ความสำคัญในรายละเอียดการทอและความตั้งใจแต่จะมีความแตกต่างตรงการเลือกใช้สี และการจัดวางลวดลายบนผืนผ้าทอ โดยส่วนใหญ่ผ้าทอที่ใช้ในงานสำคัญจะใช้เส้นไหมเป็นวัตถุดิบในการทอ ถ้าพวกเขาต้องทอผ้าสำหรับใช้ในงานที่มีความสำคัญการทอนั้นก็จะมีความตั้งใจ และให้ความสำคัญกับรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นทั้งการไล่ลวดลาย การเตรียมเส้นใยและการย้อมเส้นใย เพื่อให้งานออกมาสวยและจะยังมีความภาคภูมิใจถ้าผ้าที่ตนเองทอออกมานั้นได้รับคำชม

ชาวชาเหนือนั้นจะมีพิธีกรรมที่มีความสำคัญอยู่ 2 พิธีกรรมคือ พิธีกรรมการแต่งงาน พิธีกรรมการตาย สามารถแยกอธิบายบทบาทของผ้าทอในงานแต่ละพิธีกรรมได้ดังนี้

พิธีกรรมการแต่งงาน

พิธีกรรมการแต่งงานถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งสำหรับชาวชาเหนือนั้นมีความเชื่อว่าการผ่านพิธีกรรมนี้จะทำให้ชีวิตคู่มีความสุขและเจริญรุ่งเรือง เมื่อเข้าสู่วัยสาวรุ่นผู้หญิงชาเหนือนั้นจะเตรียมความพร้อมในการมีครอบครัวด้วยการทอเครื่องแต่งงานเก็บไว้เพื่อเป็นของให้ญาติผู้ใหญ่ทางสามี “เฮาจะเอาผัว ต้องดำแพให้หลาย เฮ็ดซันให้หลาย มีเสื้อให้พ่อแม่นอน ลีบผืนขาวผืน ซันเป็นร้อย ผู้มีน้อยก็เอาไปน้อย ผู้มีหลายก็เอาไปหลาย” (คนไทแดงในแขวงหัวพัน, 2546: 71) เครื่องแต่งงานที่ใช้ประกอบด้วย ผ้าซันจำนวน 10-20 ผืน สำหรับแม่สามีและญาติ ผ้าดุม (ผ้าห่ม) ผ้างั่ง(ผ้างันห้อง) มุ้งดำ ผ้าเบี่ยง ผ้าทอที่มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งในพิธีกรรมการแต่งงานที่จะขาดไม่ได้ คือ มุ้งดำ มุ้งจะถูกตัดเย็บด้วยผ้าทอสีดำ และจะตกแต่งขอบด้านบนของตัวมุ้งที่เรียกว่าใจมุ้งด้วยผ้าไหมหลากหลายสีสันทันแน่นสีแดงเพื่อความสดใส สวยงาม ที่ขอบบนทั้ง 4 ด้าน จะตกแต่งด้วยผ้าเทคนิคจิต ลายดอกไม้ต่างๆ ซึ่งมุ้งดำเหมาะกับสภาพอากาศหนาวเย็นเพราะมีความหนา และเหมาะสมกับโครงสร้างของตัวเรือนที่อยู่อาศัย ที่ปลูกสร้างเป็นเรือนไม้ภายในตัวเรือนเป็นห้องกว้างๆ โลงๆ ภายในเรือนแบ่งเป็น ห้องนอน ห้องครัว มุ้งดำเป็นของใช้ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคู่แต่งงานใหม่ เสมือนเป็นการแบ่งพื้นที่ใช้สอยส่วนตัว

ในพิธีไหว้ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าสาว เจ้าบ่าวจะได้รับของขวัญเป็นผ้าทอจากญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าสาว ถ้าฝ่ายเจ้าสาวยากจนก็ต้องไปหยิบยืมจากผู้อื่นมาก่อน (ไทแดงที่อำเภอบาเทือก จังหวัดแทงหัว ประเทศเวียดนาม: สภาพชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม, 2546: 23)

พิธีกรรมการตาย

ผ้าทอเป็นสิ่งที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวซำเหนือตั้งแต่เกิดจนตาย การตายถือเป็นเรื่องธรรมชาติสำหรับชีวิตเมื่อมีการเกิดขึ้นก็ย่อมมีการดับลง การแต่งกายในงานพิธีกรรมการตายนับเป็นสิ่งสำคัญที่คนในสังคมซำเหนือจำเป็นต้องรู้และมีกฎเกณฑ์การแต่งกายในสังคมร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพ ให้เกียรติ และไว้อาลัยให้แก่ผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย

พิธีศพของกลุ่มไทแดงต้องจัดให้ศพใส่เสื้อขาวสีแดง มีผ้าคาดเอวสีแดง ถ้าเป็นผู้ชายต้องนุ่งกางเกงและใส่เสื้อสีแดง ลูกหลานต้องใส่เสื้อผ้าให้ศพตามสกุลสีและคาดท้องด้วยผ้าสีแดง และห่อศพด้วยผ้าขาวตามด้วยผ้าสีแดงและห่มด้วยผ้าทอที่มีลวดลายต่างๆ และจึงนำศพลงโลงและคลุมโลงศพด้วยผ้าสีแดง ส่วนลูกสะใภ้จะใส่ชุดสีแดงนั่งพัดให้ศพ และลูกสะใภ้คนโตจะทำหน้าที่ปูผ้าในโลงก่อนตามด้วยสะใภ้คนอื่นๆ มาจนครบทุกคนแล้วจึงนำศพลงโลงมีแคร่รองศพซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ 4 ซีก ที่ห่มด้วยผ้าลายจนมิดมิให้เห็นผิวไม้และคลุมโลงศพด้านนอกด้วยผ้าสีแดง ผู้ประกอบพิธีกรรม (หมอ) ต้องสวมเสื้อขาวสีแดงทุกครั้ง (วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม และคณะ 2536 อ้างในไทแดงที่อำเภอบาเทือก จังหวัดแทงหัว ประเทศเวียดนาม: สภาพชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม, 2546: 33) โลงศพจะวางไว้กลางบ้านใช้ผ้าฝ่ายขาวคลุมโลงชั้นหนึ่งก่อนแล้วมีผ้าปกโลงหรือผ้าเวียนโลงคลุมข้างบนเพื่อความสวยงามอีกชั้นหนึ่งซึ่งผ้ามีขนาดความยาว 7-10 เมตร เพื่อให้คลุมโลงศพได้มิดชิด แต่ก็พบว่าผ้าปกโลงที่มีความยาวไม่มากพอที่จะพับเวียนไปมาได้จึงต้องใช้หลายผืน ผ้าชนิดนี้จะทออย่างสวยงามประดับด้วยลายขีดและจกตลอดทั้งผืนเก็บไว้ใช้ในครอบครัวเวลาที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งตายลง หากบางครอบครัวไม่ทอเก็บไว้เมื่อถึงเวลาจำเป็นใช้ก็หยิบยืมมาจากเพื่อนบ้านหรือไปซื้อมาจากหมู่บ้านอื่นก็มี (คนไทแดงในแขวงหัวพัน, 2546: 74)

สรุป

ในบทที่ 3 เป็นการนำเสนอเรื่อง ลวดลายหลักบนพื้นผ้าทอชำเหนือซึ่งพื้นผ้าทอชำเหนือมี ลวดลายหลักที่นิยมทออยู่ 3 ลวดลายคือ ลายนาค ลายนกหรือลายหงส์ และลายดอกไม้ รวมถึง อธิบายความหมายของลวดลายหลักทั้ง 3 ลวดลายของผ้าทอชำเหนือ และเส้นใยที่นิยมนำมาใช้ในการทอคือเส้นใยไหมและฝ้าย ซึ่งการย้อมสีเส้นใยในปัจจุบันนิยมใช้สีเคมีมากกว่าสีธรรมชาติ และการทอผ้าชำเหนือตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันช่างทอชำเหนือมีเทคนิคการทอที่นิยมใช้ 3 เทคนิคคือ เทคนิคมัดหมี่ เทคนิคจก เทคนิคขิด และผ้าทอที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคนชำเหนือ คือ ผ้าซิ่นและ ผ้าเบี่ยงซึ่งยังคงเป็นพื้นผ้าที่คนชำเหนือนิยมนำมาใช้กันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนผ้าคาดหัวในปัจจุบันนั้นคนชำเหนือไม่ได้ให้ความยี่ดติดมากนักแล้วแต่ความพอใจของแต่ละบุคคลและผ้าที่ใช้ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นผ้าทอและฝ้ายยังมีความสำคัญในพิธีกรรมการแต่งงานและการตายในด้านการแต่งกายและการตกแต่งของเครื่องใช้ภายในงาน